

Az egészségbiztosítás pénzbeli ellátásait kifejező szakszókincs eredete

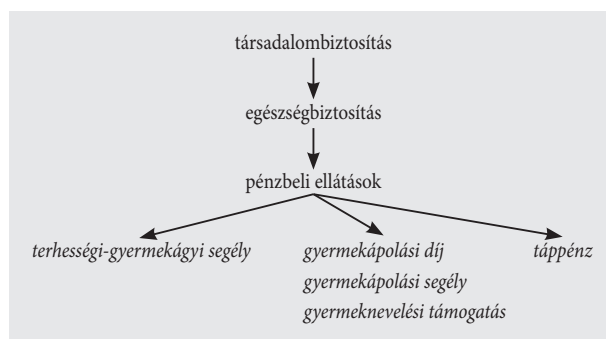
A PÉNZBELI ELLÁTÁSOK SZAKSZÓKINCSENEK ÉS FOGLALMI RENDSZERÉNEK KIALAKULÁSA A MAI RENDSZER VE-TÜLETÉBEN A pénzbeli ellátások körébe az államosítás előtt, a szocializmus idején és a rendszerváltás után is más-más juttatások tartoztak. 1997-ben az egészségbiztosítás pénzbeli ellátásait a következő segélyek képezték: *terhességi-gyermekágyi segély, táppénz, gyermekápolási segély*.

A *gyermekápolási segély* minőségjelzős szó szerkezet és rövidítése a *gyes* mozaikszó nyelvünk általános használatú elemének tekinthető. A *gyermekápolási segélyt* 1967-ben egy rendelet vezette be (3/1967. [I. 29.] Korm. sz. rendelet). A *gyermekápolási jelző* egy 1948 óta létező juttatás nevében már szerepel (*gyermekápolási táppénz*). A *terhességi-gyermekágyi segély* és a *táppénz* szakkifejezéseket ugyancsak az általános használatú nyelvi elemek közé lehet sorolni, és kialakulásuk vizsgálata visszavezet egészen a legelső betegsegélyezési törvényekig.

Az 1997-ben érvényes ellátások köre később kiegészült a *gyermekápolási díjjal* (1985–1996, 2000–). A minőségjelzős szó szerkezet 1985-ben került a pénzbeli ellátásokat kifejező szakkifejezések sorába a 3/1985. (I. 17.) MT sz. rendelet alapján. Az ellátást 1996-ban megszüntették, majd 2000-ben újra bevezették. Az a négy év, amíg az intézkedés nem volt érvényben, túl rövid ahhoz, hogy a *gyermekápolási díj* szakkifejezés társadalmi érvényessége megváltozzon, és a kifejezés feledésbe merüljön. A *gyermekápolási díj* és mozaikszó-változata, a *gyed* is közismert szakkifejezés.

Az 1990-es években a kormány népesedéspolitikája hosszú távon igyekszik segíteni a családok ügyét és a gyermekvállalást. Ennek az időszaknak egyik új egészségbiztosítási ellátása a nagycsaládokat segítő *gyermeknevelési támogatás*, amelynek bevezetéséről egy 1993-as kormányrendelet gondoskodik (32/1993 [II/17] Korm. rend.). A minőségjelzős szó szerkezetből képzett mozaikszó a *gyet*. A *gyermekápolási segélyre*, *gyermekápolási díjra* és a *gyermeknevelési támogatásra* közös néven *gyermekgondozási támogatásokként* hivatkozik az egészségbiztosítási szakirodalom. A *gyermekgondozási támogatás* minőségjelzős szó szerkezet formailag beillik a pénzbeli ellátásokat kifejező szakszavak közé, és létrejöttével kialakult a hiányzó nemfogalom (hiperonima).

A jelenleg is hatályban lévő egészségbiztosítási törvényben meghatározott pénzbeli ellátások rendszerét a következő ábra foglalja össze (1. ábra).

1. ábra. Az egészségbiztosítás érvényes pénzbeli ellátásait kifejező szakszavak

A vizsgált kifejezések közül újdonságnak számít a rendszerváltás után született két új pénzbeli ellátás neve: a *gyermekápolási díj (gyed)* és a *gyermeknevelési támogatás (gyet)*.

A rendszerváltás előtti 1975-ös társadalombiztosítási törvény megfogalmazása alapján a pénzbeli ellátásokat a *betegségi és anyasági ellátások* keretében lehetett igénybe venni. A *betegségi ellátások* minőségjelzős szó szerkezet elavult. Helyét az *egészségbiztosítási ellátások* szakkifejezés vette át. A szocializmus idején érvényes ellátási rendszert a 2. ábrán láthatjuk.

2. ábra. A rendszerváltás előtt érvényes pénzbeli ellátások (1975)

Az *anyasági segély* minőségjelzős szóösszetétel 1949 és 1998 között tartozott a tárgykör szókincsébe. A szakkifejezést 1949-ben a 1040/1949. kormányrendelet vezette be a *szoptatási segély* helyett, és ma is hatályban lévő intézkedést jelöl. A rendszerváltás után azonban az *anyasági segély* kikerült a társadalombiztosítási ellátások közül, mivel 1998-tól a csa-

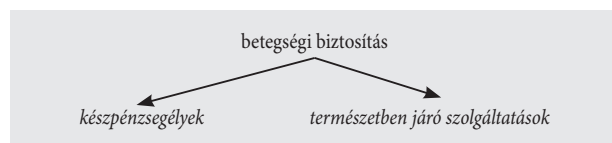
ládtámogatási törvény szabályozza (1998. évi LXXXIV). Jelenlegi neve *anyasági támogatás*.

A *temetési segély* minőségjelzős szó szerkezet ma már a szociális ellátások szókincséhez tartozó általános használatú elem. Az ellátás a szociális igazgatás szerveinek, például az önkormányzatoknak a hatáskörébe tartozik a szociális törvény következményeként (1993. évi III. tv.).

A pénzbeli ellátásokat kifejező szakszavak kialakulásának előzményei nyomon követhetők a törvényi szabályozás kezdetétől a rendszerváltásig tartó időszakban.

A BETEGSÉGI ELLÁTÁSOK SZÓKINCSENEK KIALAKULÁSA, 1891–1975 Az első kötelező betegségi biztosítást Németország és Ausztria után 1891-ben Európában harmadikként vezették be hazánkban. Az *egészségügyi szolgáltatások* és a *pénzbeli ellátások* története nyúlik vissza a legrégebbi időkhöz, habár a legelső törvények még nem különítik el ezeket az ellátásokat.

A betegségi segélyek nagy része már a korábban megalakult segélyegyesületek szolgáltatásai között is szerepelt. A *segély* nyelvújításkori szavunk, amelynek eredete 1772-re vezethető vissza (TESz.). A bányatársulások nyújtottak *temetkezési segélyt*, *gyógyszersegélyt*, *pénzsegélyt* és *orvosi segélyt* a biztosított bányászok és hozzátartozóik számára. Az 1870-ben létrehozott *Általános Munkás Betegsegélyző és Rokkant Pénztár* a gyermekágyas nőket *szülési támogatás* címén részesítette segélyezésben. Az 1891-es törvény még nem tesz különbséget az 1927-es törvényben már megfogalmazott *kézpénzsegélyek* (*táppénz*, *temetkezési segély*) és a *természetben járó szolgáltatások* (*ingyen orvosi segély*, *házi ápolás*, *gyógyszerek*) között. A 3. ábra mutatja a szolgáltatások neveinek első megkülönböztetését.

3. ábra. A szolgáltatások neveinek elkülönítése 1927-ben

A XIX. század végére jellemző szakszókincsben még nem találhatunk a segélyezés osztályozására szolgáló szakszavakat. Ennek oka lehet a *segély* szó korabeli jelentése. A *segély* régiebbé vált jelentése: 'segítség' (ÉKsz.), a másik értelmezése: 'anyagi támogatás, juttatás'. A *segély* szó akkori (poliszém) jelentése a segélyezés pénzbeli és természetbeni ellátásait is tartalmazza, hiszen jelentett segítséget is – például *ingyen orvosi segély* – és pénzbeli juttatást is, amelyről a *gyermekágysegély* tanúskodik. Ahogyan az ellátások kialakultak, szükség volt a szakszókincs fejlesztésére is. 1907-ben már kezdtek elkülönülni a *segély* szó kettős jelentése egymástól, miután különböző újabb kifejezések jelentek meg: az *ingyen orvosi segély* szakkifejezést felváltotta az *ingyen orvosi gyógykezelés*. Ebben az esetben a nyelvi változás oka a fogalmi rendszer hi-

ányossága és az azonosalakúság (homónímia) elkerülése volt. A *segély* szó másik jelentése viszont fennmaradt: továbbra is a pénzbeli támogatást értjük rajta. Annak ellenére, hogy az 1927-es törvény már elkülöníti a természetbeni és a pénzbeli ellátásokat, a *segély* szó használatában még nem következetes, például a *gyógyfürdősegély* természetbeni ellátás, a *temetési segély* pedig pénzbeli. A rendszerváltás utáni szóalkotásra jellemző törekvés a pénzbeli ellátások kifejezése a *segély*, *díj*, *támogatás* szavakkal.

A *kézpénzsegélyek* mai megfelelői a *pénzbeli ellátások*, amelyek lehetnek *pénzbeli szociális ellátások* és az *egészségbiztosítás* *pénzbeli ellátásai* is. A *természetben járó szolgáltatásokat* az 1997-es törvény értelmezésében az *egészségbiztosítás* *egészségügyi szolgáltatásainak* és a *természetben nyújtott szociális ellátásoknak* feleltethetjük meg. A 2007-es költségvetési törvény megkülönbözteti az *egészségbiztosítás természetbeni és pénzbeli/pénzbeli ellátásait*. Az új szolgáltatások kötelező bevezetése új szakkifejezések megjelenését eredményezte (1. táblázat). A táblázatban dőlt betű jelzi az adott korszakban új kifejezésnek számító szavak megjelenését. A jelenleg érvényes egészségbiztosítási rendszer pénzbeli ellátásait és egészségügyi szolgáltatásait kifejező szakszavak kialakulásának előzményeit találhatjuk meg a táblázatban.

A *táppénz* és a *gyermekágysegély* biztosítása az 1891-es törvényben valósult meg először. A *táppénz* jelentésszűkítő szóösszetétel nyelvünk általános használatú elemének számít, amellyel feltehetően a felnőtt lakosság minden tagja találkozott már, hiszen akár a *táppénzen van*, akár a *táppénzt kap* állandósult szókapcsolatok szorosan kapcsolódnak mindennapi életünkhöz. A *táp* főnév (1778, TESz.) a nyelvújítók alkotása. Szóösszetételek előtagjaként több XIX. és XX. századi keletkezésű kifejezésben szerepel, például *tápszer* (1837), *tápsó* (1929) (Zaicz 2006). A *táppénz* szakkifejezés jelentésbővülésével került a szakszókincsbe, hiszen eredeti jelentése a 'fogyók, rabok ellátási alapja' volt (ÉKsz.). A *táppénz* kifejezéssel párhuzamosan élt a szakszókincsben az általános jelentésű *segélypénz* és a sokkal szemléletesebb *betegpénz* elnevezés is a XIX. század végén. A betegsegélyző pénztárak keresőképtelenség esetén *segélypénzben* részesítették a biztosítottakat. *Betegpénzt* azoknak a tagoknak fizettek, akik balesetek által okozott betegség, illetve munkavégzés során bekövetkezett sérülés miatt váltak munkaképtelenné. A *táppénz* szó azonban már korábban gyökeret vert a magyar szókészletben eredeti jelentésében, ezért életképebb kifejezésnek bizonyult. A *betegpénz* és a *segélypénz* szakkifejezés a XX. század elejére már elavult. A következő törvényekben már csak a *táppénz* szót találjuk meg. A *táppénz* szakkifejezés a biztosítási rendszer folyamatos fejlődésével gyorsan bővülő szócsaládot hoz létre.

XIX. század végi megfogalmazásban a *segélypénztárak* a biztosított tagokat *keresetképtelenség* esetén részesítették segélyezésben. 1907-ben a *keresetképtelen*, *keresetképtelenség* szóösszetétel felcserélődött a szinonimájára: a *keresőképtelen*, *keresőképtelenség* és a *keresőképes* szavakra, amelyekhez

1. táblázat. A betegségi biztosítás szolgáltatásait kifejező szakszókincs kiépülése: segélyek, ellátások, 1891–1975

1891	ingyen orvosi segély	gyógyszerek	kórházba való ingyen beszállítás	táppénz	szülészeti támogatás és gyógykezelés	temetkezési segély
1907	házi ápolás / kórházi ápolás és ellátás	szükséges gyógyászati segédeszközök	utazási költséggel ellátni		gyermekágysegély	
1917	ingyen orvosi gyógykezelés	gyógyfürdők gyógyvizek	egyszeres pénzbeli segély		gyermekágyi segély	
1919					szoptatási segély	
1927	betegség esetében				szülés esetében	halál esetében
	orvosi gyógykezelés kórházi / gyógyintézeti ápolás		gyógykezelési segélyek gyógyfürdősegély fogászati segély	szülészeti segédkezés és gyógykezelés csecsemőkelengye csecsemőtápszer tejsegély		
1948			beszállítási és hazautazási költség térítése		gyermekápolási táppénz	
1949					anyasági segély	
1967					gyes	
1975	betegségi és anyasági ellátások táppénz				terhességi-gyermekágyi segély anyasági segély, gyes szülési szabadság	temetési segély

a továbbiakban következetesen ragaszkodott a jogszabályi szakszókincs. A változás következményeként a cselekvés eredményét kifejező elvont főnév helyébe a cselekvőre utaló folyamatos melléknévi igenévi alak lépett.

Előzmény: kereséktelen (1891)
(alárendelő jelületlen határozós összetett melléknév)
Ok: a szakkifejezés cseréje változatlan jelentéssel.

Következmény: kereséktelen (1907)

A könnyen áttekinthető segélyezési rendszer 1975-ig a következőkben ismertett szolgáltatásokkal és új szakszavakkal bővült.

Szoptatási segélyt 1917-ben biztosítottak először, 1949-ben pedig eltörölték. A minőségjelzős szó szerkezet az 1920-as évek elején még újszerűnek számított, mára már régies kifejezés. Az 1927-es jogszabály alapján a *szoptatási segélyre* igény jogosult nő, aki orvosi igazolás szerint nem tudott szoptatni, a *szoptatási segély* helyett megfelelő értékű *csecsemőtápszer*t kapott. A *szoptatási segély* helyett a jelenleg is érvényben levő *anyasági segélyt* vezették be 1949-ben. Az intézkedés megmaradt, csak a neve változott. A változás oka feltehetően a segély célját pontosabban kifejező szakszó választása, hiszen az *anyasági segély* a szülés után minden anyának jár, nemcsak azoknak, akik szoptatnak. A segély mai neve *anyasági támogatás*.

Előzmény: segély (= anyagi támogatás) (1832, TESz.)
Ok: új ellátás bevezetése a funkciót jelölő szóval.

Következmény¹: *szoptatási segély* (1917–1949)
Ok: az ellátás célját pontosabban fejezi ki az új szakkifejezés jelentésváltozás nélkül.

Következmény²: *anyasági segély* (1949–1998)
Ok: az új szakkifejezés jelentése nem változott, de az intézkedés más területre került (családtámogatás).

Következmény³: *anyasági támogatás* (1998–)

A *gyermekágysegély* szóösszetételt 1907-ben a *gyermekágyi segély* váltotta fel. A szakszavak kialakulásában megfigyelhető egyszerűsödés helyett itt a kifejezés bonyolultabbá válik. Ennek oka lehet a közismertebb szakkifejezésekhez történő alkalmazkodás. A *gyermekágyi* minőségjelző több kifejezésben is szerepel, például: *gyermekágyi láz*. A gyermekágyas anyák helyzetéhez és állapotához jobban kapcsolódik a segély új neve. A *gyermekágysegélyt* lehetne a szó konkrét értelmében is érteni: gyermekágygal segélyez, ám a segély módosított neve egyértelművé, félreérthetlenné teszi a segély célját. A változást előidézhette az a tény is, hogy a többnyire minőségjelzős szó szerkezetből álló segélynevek közé jobban illik a *gyermekágyi segély* szakkifejezés.

A *terhességi segélyt* új ellátásként 1919-ben vezették be. 1975-ben a terhes nők és a gyermekágyas nők támogatását egy közös segélyben biztosították, amelynek hatására az intézkedés egyszerűbbé, a szakkifejezés bonyolultabbá vált. A *terhességi-gyermekágyi segély* ma is hatályos ellátás, a létrejött kifejezés az egészségbiztosítási szakszókincs általános használatú elemének minősül. A pénzbeli ellátások körébe tartozó juttatások szinte mindegyik magyar családot érintik, ezért az ellátások nevei közismert, gyakran szóba kerülő kifejezések. A gyakori szóhasználat pedig létrehozza a rövidítéseket. A *terhességi-gyermekágyi segély* szó szerkezetéből képzett rövidítés a *gyed*, *gyes*, *gyet* mintájára keletkezett *gyás* mozaikszó (Állami Foglalkoztatási Szolgálat honlapja, ellátások összege, www.afsz.hu). A Babázó nevű online magazin a kismamának járó pénzbeli juttatásokkal és a családtámogatási ellátásokkal kapcsolatos cikksorozatot közöl. A terhességi-gyermekágyi segélyről szóló tudnivalók között található a *TGYÁS* mozaikszó. (<http://www.babazo.hu/bebi/20070515gyas.html>) A többféle rövidítés jelzi, hogy ebben az esetben a mozaikszó-alkotás nem felülről jövő, a törvényi szabályozásban szereplő tudatos szóalkotás eredménye, hanem köznyelvi szintű próbálkozás.

A törvényi szabályozás megfogalmazásában egyedül a *gyed* mozaikszó található meg egy 1997-es kormányrendelet mai napon is hatályos változatában (217/1997. [XII. 1.] Korm. rendelet). A többi hasonló rövidítés valószínűleg hasonló módon ennek mintájára keletkezett.

- Előzmény:** *segély* (1832, TESz.)
Ok: új ellátás bevezetése a funkciót jelölő szóval.
- Következmény¹:** *gyermekágysegély* (1891) (jelentéssűrítő szóösszetétel)
Ok: a segélynevekre jellemző jelzős szerkezet választása, formai változás.
- Következmény²:** *gyermekágyi segély* (1907) (minőségjelzős szószervezet)
Ok: az intézkedés egyszerűbbé válása két korábbi segély összehasonlást eredményezi.
- Következmény³:** *terhességi-gyermekágyi segély* (1975) (minőségjelzős szószervezet)
Ok: rövidítés a gyakori használat miatt a többi segélynevből képzett mozaikszó mintájára.
- Következmény⁴:** *gyás* (mozaikszó)
tygás, TGYÁS

1948-ban vezették be a *gyermekápolási táppénz* pénzbeli ellátást az egyévesnél fiatalabb beteg gyerekek ápolására (8880/1948. Korm. rendelet). A *gyermekápolási táppénz* változatlan néven ma is érvényes juttatás (1997. évi LXXXIII. tv.).

Már az 1891-es törvény előtt is nyújtottak *temetkezési segélyt* az önszegélyező egyesületek. A pénzbeli ellátás neve 1975-től *temetési segély*, amely ma már nem tartozik az egészségbiztosítási szakszókincsbe. A *temetési segélyt* az 1993-as szociális törvény szabályozza.

- Előzmény:** *temetkezési segély*
Ok: egyszerűsödés.
- Következmény:** *temetési segély* (1975–) minőségjelzős szószervezet

ÖSSZEFOGLALÁS

SZÓALKOTÁSI MÓDOK A mai egészségbiztosítási rendszerben a pénzbeli ellátások formáit főként minőségjelzős szószervezetek fejezik ki: *terhességi-gyermekágyi segély*, *gyermekápolási díj*, *gyermekápolási segély*, *gyermeknevelési támogatás*, *gyermekgondozási támogatás*, *anyasági támogatás*, *gyermekápolási táppénz*, *temetési segély*. A szerkezetekből néhány mozaikszó is keletkezett: *gyes*, *gyed*, *gyet*, *gyás* (*tygás*). A *táppénz* az egyetlen összetett szó. A pénzbeli ellátásokat a *segély*, *díj*, *támogatás* szavak, valamint a *pénz* utótag fejezi ki.

A SZAKKIFEJEZÉSEKET LÉTREHOZÓ OKOK GYAKORISÁGI SORRENDEN

- Új intézkedés bevezetése: *táppénz*, *gyermekápolási díj*, *gyermekápolási segély*, *gyermeknevelési támogatás*, *gyermekápolási táppénz*

- Egyszerűsödés: *temetési segély*, mozaikszó-alkotás: *gyed*, *gyes*, *gyet*, *gyás*
- Intézkedés módosulása: *terhességi-gyermekágyi segély*
- A szakkifejezés cseréje: *anyasági támogatás*
- Nemfogalom megadása: *gyermekgondozási támogatás*

ÚJ KIFEJEZÉSEK

anyasági támogatás, *gyermeknevelési támogatás*, *gyermekgondozási támogatás*, *gyermekápolási díj*

ELAVULT KIFEJEZÉSEK

- Minőségjelzős szószervezetek: *anyasági segély*, *temetkezési segély*, *szoptatási segély*, *gyermekágyi segély*
- Szóösszetételek: *gyógyszersegély*, *kézpénzsegély*, *gyermekágysegély*

A szóösszetételek keletkezése a törvényi szabályozás kezdetén gyakoribb volt, ugyanakkor a mozaikszó-alkotás erre az időszakra nem jellemző. A pénzbeli ellátások elnevezéseinek nagy része a törvényi szabályozás kezdetén és a rendszerváltás előtt alakult ki új intézkedések bevezetésével.

HIVATKOZÁSOK

Benkő Lóránd (főszerk.) 1967–1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I–IV. Budapest (TESz.).

Juhász József–Szőke István–O. Nagy Gábor–Kovalovszky Miklós (szerk.) 1978. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest (ÉKsz.).

Zaicz Gábor 2006. *Etimológiai szótár*, Tinta Könyvkiadó, Budapest.

IRODALOM

Buda József 2001. *Betegségi biztosítás*. Pécsi Tudományegyetem, Egészségügyi Főiskolai Kar, Bornus Nyomdaipari Kft., Pécs.

Károly Sándor 1980. A magyar szinonimaszótár és a szinonimitás. *Magyar Nyelv* 76: 143–156.

Kiefer Ferenc (szerk.) 2003. *A magyar nyelv kézikönyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.) 2005. *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest.

Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Minya Károly 2003. *Mai magyar nyelvújítás*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Prónai Borbála 2005. Egészségbiztosításunk kialakulása, szolgáltatásaink fejlődése 1. *Egészségügyi Gazdasági Szemle* 43/3: 52–57.

Prónai Borbála 2005. Egészségbiztosításunk kialakulása, szolgáltatásaink fejlődése 2. *Egészségügyi Gazdasági Szemle* 43/4: 5–13.

Szathmári István 1961. *A magyar stilszika útja*. Gondolat Kiadó, Budapest.

www.1000ev.hu